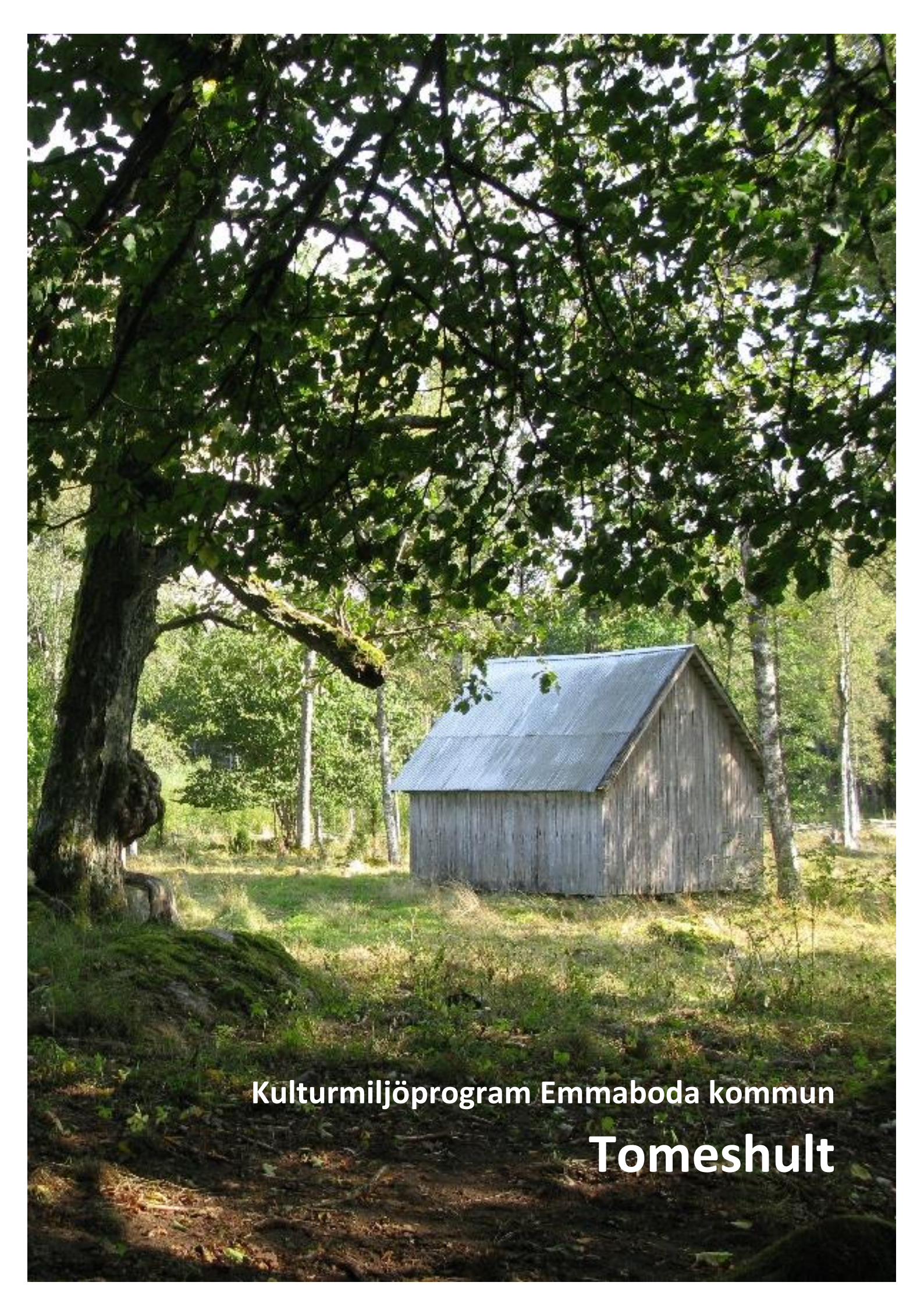




Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun
Tomeshult

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", "övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

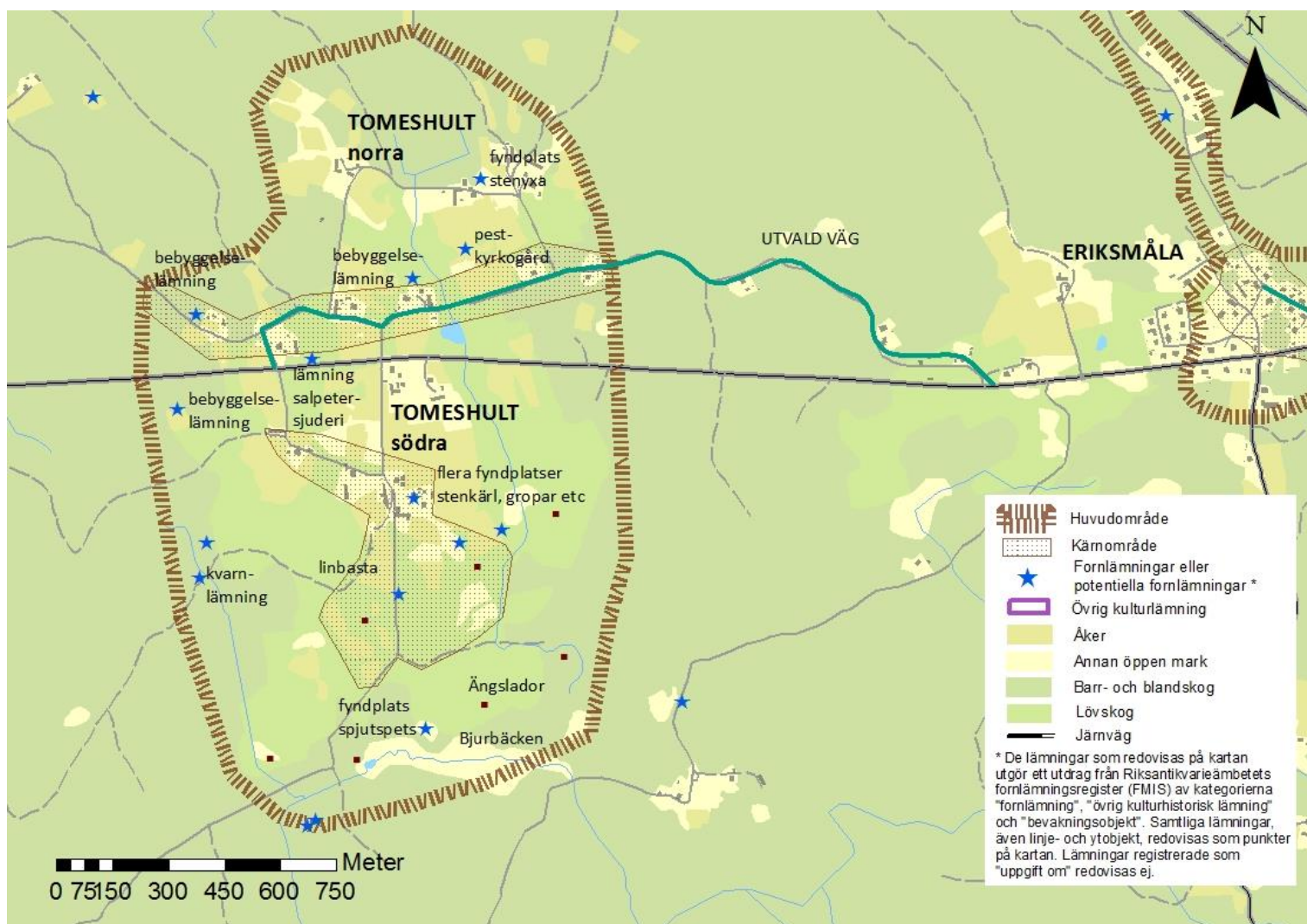
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otvivelaktigt dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnämns. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytagna bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.



TOMESHULT

Klass 2

Lyckebyåns vägar: Del av hantverkargata mot Eriksmåla.

Lyckebyån som resurs: Bjurbäcken med slättermader och flera ängslador. Kvarnlämning.

Skogslandets jordbruk: Helheten. Klungbykaraktär. Ladugårdar. Ängslador. Många stenmurar. Hamlade träd.

Tomeshult är en för kommunen förhållandevis stor by som är högt belägen, men detta är svårt att uppfatta på grund av den relativt flacka terrängen. Landskapet bryts dock upp av småkullar

och svackor. I slutet av 1800-talet genomfördes ett laga skifte i Tomeshult, men eftersom bebyggelsen redan låg utspridd, fanns ingen anledning till utflyttning av några gårdar. Inom Tomeshults huvudområde finns många bevarade äldre drag och objekt som sammantaget kan ge en uppfattning om odlingslandskapets utformning under 1800-talet.

Byn ligger vid den betydelsefulla landsvägen Kalmar–Växjö. Den gamla häradsvägen, norr om den nuvarande riksvägen, har ännu exakt samma sträckning som på 1600-talet. Den nyare vägen har funnits sedan 1935. Utmed den gamla landsvägen finns stenmurar, hankärdesgårdar och hamlade träd. I utkanten av byn ligger på typiskt vis flera torplägenheter utmed vägen. Den slingrande lilla grusvägen och dess nyare spikraka parallell, ger en slående bild av vägstandardens utveckling.

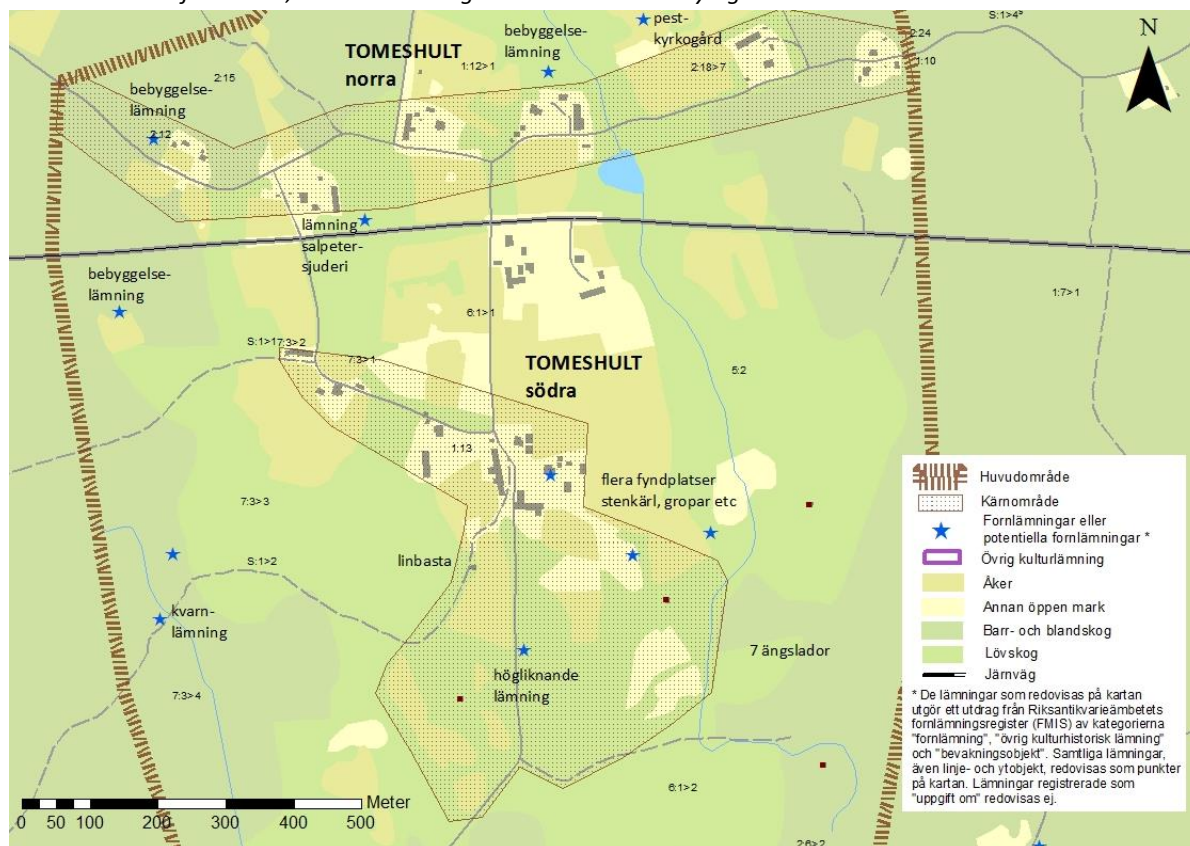
Byns småskaliga inägor är till stora delar ännu öppna, med åkerhak, kvarliggande block och röjningssten. I området finns ovanligt många vällagda stenmurar. Bebyggelsen är överlag traditionell, typisk och relativt välbevarad, med högresta mangårdsbyggnader och stora ladugårdar. I den södra bydelen finns en kärna av släktbykaraktär, med tät bebyggelse kring en öppen plan. Ett stycke söderut ligger en linbasta, typiskt placerad på visst avstånd ifrån den övriga bebyggelsen. Söder om byn, i området ned mot Bjurbäcken och de tidigare ängsmarkerna, finns en ovanligt stor koncentration av bevarade ängslador. I anslutning till en av dem, sydost om byn, finns en ännu delvis hävdad slätteräng.

Kärnområde Tomeshults landsväg

Den historiskt betydelsefulla vägen mellan Kalmar och Växjö genom byn är klassad som en vägsträcka med högt bevarandevärde. Vägen har bevarats i exakt samma läge åtminstone sedan slutet av 1700-talet. Den för vår tids ögon mycket enkla utformningen ger en bild av hur huvudvägarna i vårt land kunde te sig i äldre tider. Den grusbelagda landsvägen utan diken har en rik vägkantsflora och delvis gräsbevuxen mittsträng. Vägen slingrar sig fram över bergknallar och sänkor mellan stenmurar, hankärdesgårdar och hamlade askar. Utmed vägen ligger flera gårdar med traditionella mangårdsbyggnader, stenkällare och bevarade ekonomibyggnader. I utkanten av byn ligger på typiskt vis flera torplägenheter utmed vägen.



Utsnitt ur karta från 1686, där man ser vägen och de två olika bylägena.



Kärnområdena i Tomeshult.

Kärnområde Nedre Tomeshult

Byvägarna söder om landsvägen har anor sedan 1700-talet. I anslutning till den centrala åkerjorden har de här rätats ut, men i området söder om byn har de kvar sin exakta sträckning¹. Vid Nedre Södregården finns en tät bebyggelsemiljö av släktbykaraktär med traditionell bebyggelse, där flera generationers boningshus ligger intill varandra och där ladugårdarna är av stor betydelse för rumsupplevelsen. Alla byggnader är rödfärgade. Söder om denna bebyggelsekärna ligger det Södra stycket, omgärdat av imponerande stenmurar och med kvarliggande block i åkermarken. I den västra kanten av stycket ligger en linbasta. Områdena närmast söder och sydost om byns åkrar och bebyggelse har tidigare utgjort byns ängsmarker. Smånamn med efterledet -brånan indikerar att markerna i flera fall öppnats upp genom svedjning. Idag är markerna till stor del åter skogbevuxna, men en ovanligt stor koncentration av ängslador ligger kvar i området. På sina ställen är marken stenröjd och några småskaliga åkerstycken brukas ännu i området. En delvis fortfarande hävdad trädbevuxen äng med ängslador ligger strax sydost om Nedre Södregården.



Utsnitt ur storskifteskartan 1798.

¹ Vägar i den norra byhalvan, Övre Tomeshult, har tillkommit först i samband med laga skiftet i slutet av 1800-talet.

Historik

Byar med ändelsen hult anses ha uppkommit under medeltiden. På 1500-talet fanns två gårdar i byn. Vid 1700-talets mitt har antalet gårdar ökat betydligt, sju registrerade bönder i Norregården och åtta i Södergården. En period fanns ett salpetersjuderi i byn. I slutet av 1800-talet genomfördes ett laga skifte i Tomeshult, men eftersom bebyggelsen redan låg utspridd, fanns ingen anledning till utflyttning av några gårdar.

Det har funnits många olika hantverkare i byn, med tydlig koppling till vägen. På så sätt utgjorde sträckan en del av den hantverkargata som fanns vid Eriksmåla. Exempel på hantverkare: smed, skomakare, bleckslagare, möbelsnickare samt ett karamellkokeri (som senare blev Kronobergskonfektyr i Växjö). I Tomeshult har också funnits tre olika affärer. En på 1870-talet i en sidokammare i Johannes Erikssons gård, en i slutet av 1800-talet i Änkelund på Tomeshults norrgård och en ca 1915 i Ängaholm på Tomeshults södergård. Det har också funnits skola i byn före 1879.

Litteratur

Tomeshult, sid 372, Algutsboda sockenbok nr IV (1977)
Algutsboda sockenbok nr XVII (2017)

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Gamla landsvägens sträckning och utformning
- Äldre byvägars sträckning, främst i Nedre Tomeshult
- Den öppna marken centralt i byn
- Ålderdomliga ängs- och åkermarker söder om byn
- Mangårdsbyggnader från perioden ca 1840–1920, med bevarad karaktär och många ursprungliga, omsorgsfullt utformade byggnadsdelar
- Äldre ekonomibyggnader och stenkällare
- Lägenhetsbebyggelse utmed gamla landsvägen
- Linbasta söder om byn
- Ängslador söder om byn
- Gärdesgårdar kring inägorna, spjälstaket vid bostadshusen
- Stenmurar och röjningsrösen
- Allépartier och hamlade träd

Befintligt skydd

- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- Tomeshult utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvarnskynsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.

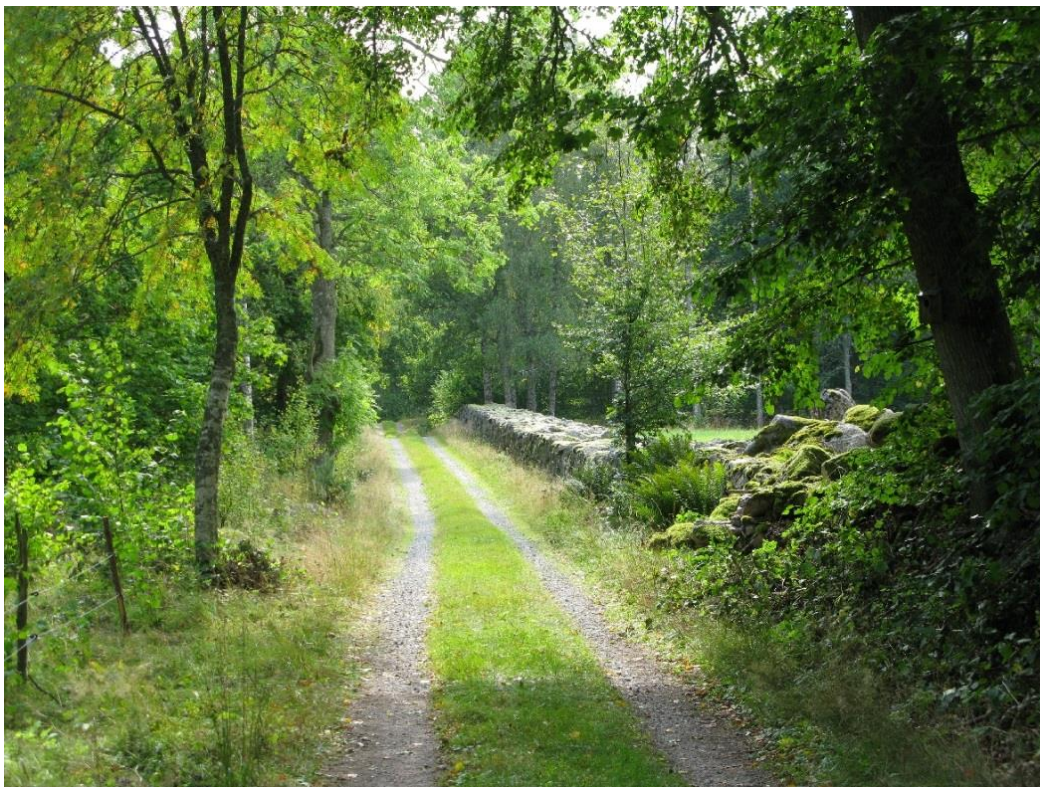
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Tomeshult är värderat som klass 1 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)
- Genom norra Tomeshult är vägen utpekad som en värdefull **vägmiljö** inom projektet "Vägen som kulturarv", framtaget av Länsstyrelsen i Kalmar län och Trafikverket.

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområden** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.
- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gångna tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Skyddsåtgärder som inte är traditionella material kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- **Huvudområdets öppna odlingslandskap** har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen. Särskilt ängen sydost om Nedre

Tomeshult bör hållas öppen samt åkermarken centralt i och söder om byn.
Landskapsvårdande åtgärder bör främst koncentreras till områden nära bebyggelsen och vägarna. I synnerhet området söder om Nedre Tomeshult.

- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.



Vägen söderut från Nedre Södregården.



Ängslada och stenmur vid den ännu hävdade ängen sydost om byn.



Gamla landsvägen vid Marieberg, Tomeshult 2:12.



Jordlägenheten Marieberg, Tomeshult 2:12.



Mangårdsbyggnad och stenkällare till Tomeshult 1:7.



Gamla landsvägen med hamlade träd vid Tomeshult 1:7.



Tomeshult 2:18.



Från gamla landsvägen mot Tomeshult 2:3.



Tomeshult 1:13



Tomeshult 1:4, Nedre Södregård.



Tomeshult 7:1.



Tomeshult 1:14.



Åkern söder om södra gårdsgruppen, "Södra stycket". Enligt storskiftesakten 1798 var detta stycke då ängsmark med några "jordpäronland".



Linbastan vid "Södra stycket".



Tomeshult 1:4.



Länsstyrelsen
Kalmar län